

Stephan Stetter, Mitra Moussa Nabo, “*Middle East Christianity Local Practices, World Societal Entanglements*”,
Cham: Wydawnictwo Palgrave Macmillan, 2020, s. 159.

(DOI: doi.org/10.26142/stgd-2021-015)

Chrześcijaństwo na obszarach dzisiejszego Bliskiego Wschodu jest obecne od wielu wieków, lecz z powodu ekspansji i rozwoju islamu w tej części świata nie było w stanie w sposób zdecydowany realizować swoją misję szerzenia i rozwoju wartości chrześcijańskich. Wraz z upływem islam stawał się religią dominującą wśród Arabów i pozostałej ludności, tym samym poszerzał obszar aktywności. Jednak z okresem, gdy nastąpiły podróże morskie i tym samym następował handel z kupcami arabskimi, lecz nie-muzułmanami, czy niewierzącymi, chrześcijańskie idee przeżywały renesans i odnajdywały swoich odbiorców wśród tych kupców. Również istotne były misje chrześcijańskich dostojników kościelnych w region Bliskiego Wschodu. Mimo iż chrześcijanie obecni są na Bliskim Wschodzie od wielu wieków, to jednak temat ten nie do końca jest zbadany i tym samym kasus chrześcijaństwa na Bliskim Wschodzie nie jest poruszany w dyskusjach akademickich i badaniach naukowych. Jednak można zaobserwować, iż ten trend ulega zmianie. Przykładem tego jest nie tylko pojawienie się w anglosaskiej literaturze przedmiotu publikacji dotyczących chrześcijaństwa na Bliskim Wschodzie, która została poddana recenzji, ale również ukazanie się innych publikacji naukowych poruszających aspektów dotyczących wspólnot chrześcijańskich na Bliskim Wschodzie. Warto wskazać tutaj na książki, które zostały wydane nakładem wydawnictwa *Palgrave Macmillan*, autorstwa Andrew Davida Thompsona - anglikańskiego księdza, który swą posługę pełnił w kościele w Abu Dabi (Zjednoczone Emiraty Arabskie)¹. Bądź też książkę *stricte* historyczną autorstwa Douglasa Whalina - naukowca, wykładowcy z Katolickiego Uniwersytetu Ameryki (ang. *The Catholic University of America*)² lub wieloautorską publikację pod redakcją naukową Martina Tamcke

---

¹ A. Thompson, *Christianity in Oman. Ibadism, Religious Freedom, and the Church*, Cham 2019, ss. 184.

² D. Whalin, *Roman Identity from the Arab Conquests to the Triumph of Orthodoxy*, Cham 2020, ss. 315.

i Claudii Rammelt³. Wracając do niniejszej książki nadmienimy, iż redaktorzy naukowci - Stephan Stetter i Mitra Moussa Nabo (wykładowcy akademicki z niemieckich szkół wyższych) zaproponowali, aby omawiana monografia zaprezentowana przez wyżej wspomnianych redaktorów zawierała 7 rozdziałów poruszających kwestię chrześcijaństwa w wybranych krajach bliskowschodnich. W tym miejscu dodajmy, iż publikacja ta jest pokłosiem konferencji, która odbyła się w Rzymie w lutym 2016 r.

Pierwszy tekst *Middle East Christianity in World Society: A Historical-Sociological Perspective on the Past and Present of Global/Local Entanglements* jest propozycją jednego z redaktorów naukowych niniejszej książki Stephana Stettera. Pochylnono się nad tym, jakie zmiany dokonały się przed i zaraz po roku 2000. Data ta była szczególna i istotna, gdyż rok ten określany był przez wielu komentatorów jako "milenijny". Również papież Jan Paweł II przywiązywał ogromną uwagę do tego czasu i przełomu tysiącleci. Zauważono, iż rok 2000 był nazywany "milenijnym", lecz jedynie przez społeczność zachodnią oraz chrześcijan a nie samych muzułmanów. Albowiem kalendarz muzułmanów ma swój początek nie od narodzin Jezusa Chrystusa, lecz od chwili wędrówki proroka Mahometa z Mekki do Medyny, gdzie założył pierwszą społeczność muzułmańską (arab. *umma*), zapamiętaną w teologii islamskiej jako al-hidżra. Trafnie nadmieniono, iż jest to to globalny horyzont czasowy, który jest stale aktualizowany w różnych lokalizacjach. Jednak można mieć wrażenie, że nie do końca tolerowany przez społeczność muzułmańską, gdzie podaje się w wielu komunikatach, wiadomościach, czy w muzułmańskich przekazach datę z kalendarza muzułmańskiego a nie ogólnoświatowego. Przykładem jest np. Arabia Saudyjska, gdzie np. na stronie tytułowej *Saudi Gazette* lub w dokumentach państwach pojawia się najczęściej data z kalendarza muzułmańskiego a nie z światowego. Niekiedy data światowa jest przedstawiana jako druga.

Z kolei drugi z redaktorów naukowych omawianej publikacji zaproponował *Eastern Christian Subjectivities and Islam's Hegemony in the Arab World*. Skupił się nad sytuacją chrześcijan po 2011 r., kiedy to doszło do pojawienia się wydarzeń nazywanych wiosną arabską. Uwarunkowania zmieniły się nie tylko wśród społeczności muzułmańskiej, ale także w innych mniejszościach religijnych. One również były pod wielkim wpływem tych wydarzeń w kontekście politycznym. W tej części pojawia się myślenie, iż w wyniku następstw wydarzeń tzw. arabskiej wiosny najtragiczniejsza sytuacja chrześcijan była w Syrii oraz Iraku, gdzie od

---

³ M. Tamcke, C. Rammelt (red.), *Thinking about Christian Life in the Turmoil Times of the Middle East. Insights and Reflections from East and West*, Gottingen 2020, ss. 99. https://univerlag.uni-goettingen.de/bitstream/handle/3/isbn-978-3-86395-443-7/tamcke_simon.pdf?sequence=1& (dostęp: 10.2.2021).

2014 r. w wielu rejonach tych państw swoje “rządy” wprowadziła organizacja terrorystyczna nazywana “Państwem Islamskim” (ISIS). W tym czasie byli oni narażeni jako wspólnota religijna nie tylko ze względu na wyznawaną religię, ale również z powodu kultury, przynależności społecznej oraz politycznej, a nawet z powodów warunków fizycznych. Autor zauważa analogię z wydarzeniami, które miały miejsce w zamierchłej przeszłości. Otóż wskazuje tutaj na okres od VII w., kiedy to np. chrześcijanie i Żydzi z Bliskiego Wschodu stali się społecznością podporządkowaną, często dyskryminowaną w kontekście dominujących władz muzułmańskich (s. 26). Powiedzenie „historia lubi się powtarzać” zdaje się potwierdzać na podanym przykładzie.

W tekście *Between Communalism and State-Building: Lebanon's Christians and the New Arab Disorder* Thomas Scheffler koncentruje się na Libanie, gdzie obecna jest wspólnota chrześcijańska od wielu dekad a nawet wieków. Konkretniej mówiąc jest to grupa maronitów - największa grupa chrześcijan skupiona w jednym państwie muzułmańskim na Bliskim Wschodzie. Autor słusznie przytacza tezy politologów, którzy sugerują, iż jest to historyczny eksperyment, który trwa już od dłuższego czasu. Istotą eksperymentu jest budowa państwa na kanwie chrześcijańsko-muzułmańskich wartości, w oparciu o formułę <demokracji konsocjacyjnej>. Jak pokazuje przytoczona historia, zarówno szyici, alawici i druzowie oraz maronici stanowią filar państwa libańskiego. Ich obecność odnotowano jeszcze za czasów istnienia Imperium Osmańskiego. Scheffler nadmienia, iż to pokojowe współistnienie między chrześcijanami i muzułmanami w Libanie nie byłoby możliwe bez łagodnej polityki względem mniejszości religijnych oraz stworzenia takiego systemu prawnego, który jest zbiorem wielu zapisów zaczerpniętych od francuskiej władzy (1920–1943), która z mandatu Ligi Narodów sprawowała rządy nad Syrią i Libanem.

Modernization in the Name of God”: *Christian Missionaries, Global Modernity, and the Formation of Modern Subjectivities in the Middle East*, to kolejna ciekawa część omawianej publikacji. Tutaj pojawia się dające pole do dyskusji stwierdzenie autorstwa Betha Barona z 2014 r., które mówi, iż chrześcijańscy misjonarze w Egipcie byli głównym źródłem inspiracji dla radykałów muzułmańskich, którzy utworzyli Bractwo Muzułmańskie oraz inne organizacje islamistyczne w regionie Bliskiego Wschodu. W mojej ocenie nie jest to prawdziwe stwierdzenie, bowiem, jak słusznie zauważa autor tej części - Dietrich Jung, Bractwo Muzułmańskie pojawiło się kilka dekad później niż chrześcijańscy misjonarze. Nawet, jak podaje anglikański ksiądz Andrew David Thompson, w XVI w. jeśli chodzi o ziemie dzisiejszego Omanu⁴. Część ta skupia się na przedstawieniu historii misji chrześcijańskich na Bliskim Wschodzie. Wskazano, jak ewoluowała aktywność i działalność misjonarzy na terenach zamieszkałych głównie przez muzułmanów.

⁴ A. Thompson, dz. cyt., s. 87-89.

W tym rozdziale Jung argumentuje, że chrześcijańscy misjonarze brali udział w tworzeniu i rozpowszechnianiu nowoczesnej koncepcji religii na całym świecie, choć robili to często bardzo różny sposób. Na przykład w Egipcie misjonarze prezbiteriańscy kładli nacisk na nauczanie religii, podczas gdy zielonoświątkowcy podkreślali, jak istotny jest duchowy wymiar chrześcijaństwa. Jak zauważamy, misjonarze wywodzący się z różnych nurtów chrześcijaństwa działali nie w sposób jednolity, szablonowy, lub taki, który zostałby przyjęty po wspólnym uzgodnieniu stanowisk, bądź też w porozumieniu np. z papieżem.

Ostatni rozdział *World Society Contexts of the Politics of Being Christian in the Middle East* autorstwa George M. Thomasa, skoncentrowany jest na ukazaniu aspektów związanych z pielgrzymką papieża na Bliski Wschód. Uważa się, iż Watykan stosuje poprzez pielgrzymkę, czy to jest podróż do USA lub do Iraku, tzw. *soft power*. W tej części pada stwierdzenie, iż to na papieżu spoczywa władza jako na instytucjonalnym aktorze religijnym i politycznym oraz to on posiada umiejętność łączenia sił społecznych i politycznych w celu promowania powiązanych ze sobą idei oraz interesów na poziomie stosunków międzynarodowych, wspólnot religijnych i sfery publicznej (s. 126). Trudno się z tym stwierdzeniem nie zgodzić, gdyż papież udaje się do konkretnego państwa z przesłaniem skierowanym zarówno do społeczności jak i do polityków danego kraju. Jeśli w kraju goszczącym tli się konflikt między miejscową ludnością a władzami, to zadaniem papieża jest dążenie do zachowania pokoju i odrzucenia zbrojnych form negocjacji. Thomas zauważa, że *soft power* Watykanu przynosi skutek, gdyż przesłanie papieża trafia niemal zawsze na podatny grunt i ma ogromny wpływ na kwestie dotyczące rodziny, czy życia seksualnego poszczególnej zbiorowości. W ocenie autora to słuszne myślenie ma na celu obronę populacji, wspólnot chrześcijańskich oraz zapewnienie dostępu do świętych terenów. Obydwa te cele są głównym przedmiotem zainteresowania ze strony Stolicy Apostolskiej na Bliskim Wschodzie.

Przechodząc do wypunktowania niewielu uchybień, które są zauważalne w niniejszej publikacji, to należy przede wszystkim wskazać na krótką przedmowę datowaną na początek 2020 r. oraz na brak wstępu, w którym podjęto by próbę wskazania na potrzebę wydania książki i jej roli, stwierdzenia, czy zawiera ona całkowitą analizę, czy jedynie fragment prowadzonych badań przez poszczególnych naukowców, ekspertów. Zabrakło prezentacji sytuacji chrześcijańskich Koptów w Egipcie, którzy od wielu lat zmagają się z atakami radykalnych muzułmanów w tym kraju oraz na ich nierówne traktowanie przez władze egipskie, szczególnie w okresie prezydentury Hosniego Mubaraka. Także ciekawym wątkiem byłoby zwrócenie uwagi na obecność i aktywność wspólnoty chrześcijańskiej przed wydarzeniami tzw. arabskiej wiosny w Libii, gdzie było obecnych wielu pracowników, fachowców i robotników z krajów europejskich, szczególnie z Włoch, a kiedyś

z Polski (czasy PRL), którzy byli w przeważającej części katolikami. Ciekawym oraz obszernym wątkiem (nie wzmianką, jaką zaproponował w swoim tekście M. Moussa Nabo) mógł być przypadek chrześcijan w Syrii oraz stosunki, jakie wytworzyły się pomiędzy nimi a rządzącymi tym krajem od wielu lat alawitami (rodzina al-Assad). Zauważalny jest brak zakończenia, w którym redaktorzy naukowi przekazaliby ewentualne wskazówki dla badaczy, którzy podjęliby się prowadzenia badań dotyczących chrześcijaństwa na Bliskim Wschodzie. Widoczny jest również brak spisu tabeli, zdjęć, które zostały wykorzystane w niniejszej publikacji. Niemniej jednak mankamenty te w żaden sposób nie wpływają na jakość i wartość merytoryczną podjętych zagadnień związanych z chrześcijaństwem na Bliskim Wschodzie. Należy mieć nadzieję, iż temat ten będzie dalej badany przez naukowców zainspirowanych zagadnieniami obecnymi w publikacji.

KAMIL PIETRASIK
Towarzystwo Azji i Pacyfiku
ORCID: 0000-0002-8579-0659